

Sygn. akt IX Ca 467/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 29 września 2015 r.

Sąd Okręgowy w Olsztynie IX Wydział Cywilny Odwoławczy

w składzie:

Przewodniczący:	SSO Agnieszka Żegarska (spr.)
Sędziowie:	SO Mirosław Wieczorkiewicz SR del. Magdalena Maszlanka
Protokolant:	prac. sąd. Magdalena Kufel

po rozpoznaniu w dniu 29 września 2015 r. w Olsztynie

na rozprawie

sprawy z powództwa D. D.

przeciwko D. P. (1)

o ustalenie

na skutek apelacji pozwanej od wyroku Sądu Rejonowego w Olsztynie

z dnia 3 marca 2015 r., sygn. akt X C 3939/13,

I. zmienia zaskarżony wyrok w całości w ten sposób, że powództwo oddala i zasądza od powoda na rzecz pozwanej kwotę 2.417 zł (dwa tysiące czterysta siedemnaście złotych) tytułem zwrotu kosztów procesu,

II. zasądza od powoda na rzecz pozwanej kwotę 2.450 zł (dwa tysiące czterysta pięćdziesiąt złotych) tytułem zwrotu kosztów procesu za instancję odwoławczą.

Sygn. akt IX Ca 467/15

UZASADNIENIE

Powód D. D. wniósł o ustalenie, że złożone przez niego oświadczenie w przedmiocie odrzucenia spadku po zmarłym synu M. D. złożone przed Sądem Rejonowym w Olsztynie w dniu 9 stycznia 2009 r. jest nieważne. Wniósł także o zasądzenie kosztów postępowania według norm przepisanych.

W uzasadnieniu wskazał, że w dniu 27 sierpnia 2008 r. zmarł jego syn, po którym spadek na podstawie ustawy nabyła pozwana – siostra zmarłego, a córka powoda. Wskazał także, że w okresie poprzedzającym jego oświadczenie o odrzuceniu spadku stwierdzono u niego stanu depresyjnego. Taki stan istniał także w chwili składania oświadczenia. Poza tym pozostawał pod presją żony, która dążyła do zabezpieczenia interesów córki i nalegała by razem odrzucili

spadek. Zatem w chwili składania oświadczenia woli o odrzuceniu spadku powód znajdował się w stanie wyłączającym swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Pozwana D. P. (2) wniosła o oddalenie powództwa i zasądzenie kosztów postępowania. Zaprzeczyła okolicznościom dotyczącym składania przez powoda oświadczenia o odrzuceniu spadku. Wskazała, że przeciwko powodowi toczyły się postępowania karne, a powód wyzbył się majątku na rzecz żony z obawy przed karami i odszkodowaniami. Powództwo zostało zgłoszone z uwagi na konflikt istniejący między stronami.

Wyrokiem z dnia 3 marca 2015 r. Sąd Rejonowy w Olsztynie ustalił, że oświadczenie złożone przez powoda w dniu 9 stycznia 2009 r. o odrzuceniu spadku przed Sądem w sprawie o sygn.akt X Ns 692/08 o stwierdzenie nabycia spadku po M. D. jest nieważne. Zasadził od pozwanej na rzecz powoda kwotę 4.162,69 zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

W uzasadnieniu Sąd wskazał, że w dniu 27 sierpnia 2008 r. w wypadku zginął syn powoda, a brat pozwanej. W tym okresie żona powoda zachorowała na nowotwór. W dniu 9 stycznia 2009 r. przed Sądem w sprawie o sygn. XNs 692/08 o stwierdzenie nabycia spadku po M. D. powód złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku po zmarłym M. D.. Postanowieniem Sądu spadek po nim w całości nabyła pozwana.

Ustalono, że powód w dniu 4 listopada 2008 r. zgłosił się do (...) wraz z żoną z powodu nasilonych objawów związanych ze stresem i depresją. Pod koniec listopada pogorszył się jego stan. Powód przebywał na zwolnieniu lekarskim od 3 listopada 2008 r. do 27 lutego 2009 r. Po śmierci syna, kiedy nastąpił nawrót choroby żony powoda, powód czuł przygnębienie i nie widział sensu życia.

Sąd uznał, że w dniu 9 stycznia 2009 r. u powoda występowały objawy depresji, obniżonego nastroju, depresja, zaburzenia myślenia, co skutkowało tym, że znajdował się w stanie wyłączającym świadome podjęcie decyzji i wyrażenie woli.

Ponadto Sąd ustalił, że umową z dnia 4 czerwca 2005 r. powód z małżonką wyłączyli ustrój wspólności ustawowej małżeńskiej i dokonali podziału majątku wspólnego. W wyniku tego podziału nieruchomości małżonków stały się wyłączną własnością żony powoda.

Sąd wyjaśnił charakter oświadczenia o przyjęcia lub odrzucenia spadku. Rozpatrując jego wady na gruncie art. 82 kc Sąd uznał, że powód ma interes prawny w zgłoszeniu powództwa na podstawie art. 189 kpc. Uznając, że w chwili składania oświadczenia powód znajdował się w stanie wyłączającym świadome podjęcie decyzji i wyrażenie woli uznano powództwo za zasadne .

Powyższe rozstrzygnięcie zaskarżyła apelacją pozwana w całości, zarzucając :

1. naruszenie prawa procesowego to jest:

art. 233 § 1 kpc w związku z art. 285 § 1 kpc, które miało wpływ na treść wyroku polegające na wydaniu orzeczenia na podstawie niepełnej, niejasnej, wątpliwej opinii psychiatrycznej, w której biegły nie określił z powodu jakiego zaburzenia stwierdził u powoda niezdolność do świadomego wyrażenia woli, a jedynie swoje uzasadnienie wniosków ograniczył do powtórzenia historii choroby powoda z lat 2008/2009,

- art. 278 § 1 kpc które miało wpływ na treść wyroku polegające na odmowie dopuszczenia dowodu z opinii innego biegłego psychiatry,

2. sprzeczność istotnych ustaleń faktycznych z treścią zgromadzonych dowodów w sprawie, że powód w okresie poprzedzającym złożenie oświadczenia woli o odrzuceniu spadku i następnym przejawiał zachowania polegające na zaburzeniu myślenia, zaburzeniu koncentracji, myślał o samobójstwie, o śmierci i czuł że dla niego nie ma przyszłości, podczas gdy w tym okresie prowadził kancelarie prawną, spotykał się z klientami, organizował szkolenia, występował przed sądem we własnej sprawie, brał czynny udział w polowaniach w kole łowieckim,

3. niezasadne uznanie, że o stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji powoda, świadczy sam rodzaj czynności prawnej, w konsekwencji której tracił dach nad głową w sytuacji , gdy powód już wcześniej się tej nieruchomości wyżył, przekazując cały swój udział żonie w podziale majątku.

Wskazując na powyższe zarzuty skarżąca wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku w pkt I przez oddalenie powództwa , w pkt II przez zasądzenie od powoda na rzecz pozwanej kosztów procesu według norm przepisanych i zasądzenie od powoda na rzecz pozwanej kosztów procesu za instancją odwoławczą według norm przepisanych .

Pozwana wniosła także o dopuszczenie przed Sądem II instancji dowodu z opinii biegłego psychiatry i dowodu z załączonej pozasadowej opinii psychiatrycznej (k.291-292) .

Sąd Okręgowy zważył , co następuje:

Apelacja podlegała uwzględnieniu.

Na wstępie należy zaznaczyć, że Sąd Okręgowy oddalił wnioski dowodowe zgłoszone przez pozwaną na etapie postępowania apelacyjnego, bowiem nie miały one wpływu na przebieg postępowania odwoławczego i zasadność apelacji.

Powód żądanie pozwu oparł o treść art. 189 kpc, wnosząc o ustalenie, że jego oświadczenie o odrzuceniu spadku jest nieważne, bowiem zostało złożone w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Nie ulega wątpliwości ,że z powództwem o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa może wystąpić każdy kto ma interes prawny, może wtedy żądać ustalenia przez Sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa.

W ocenie Sądu Okręgowego interes prawny zachodzi, jeżeli sam skutek, jaki wywoła uprawomocnienie się wyroku ustalającego, zapewni powodowi ochronę jego prawnie chronionych interesów, czyli definitywnie zakończy spór istniejący, lub prewencyjnie zapobiegnie powstaniu takiego sporu w przyszłości. Istnienie interesu prawnego rozumiane jest zatem, jako potrzeba prawna wynikająca z sytuacji prawnej, w której znalazł się powód.

Powództwo wytoczone w tym trybie wymaga dokładnego określenia żądania, które z jednej strony wykazać ma interes prawny w wytoczeniu powództwa w takim kształcie, a jednocześnie wskazuje, że powód nie ma innych instrumentów prawnych do osiągnięcia celu objętego żądaniem.

Interes prawny nie istnieje bowiem gdy możliwe jest wytoczenie powództwa w innym trybie lub możliwe jest zaspokojenie roszczenia na innej drodze.

Brak interesu prawnego występuje więc w sytuacji, gdy powód może żądać świadczenia bądź na drodze sądowej, bądź w postępowaniu administracyjnym

(por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 1998 r., II CKN 572/97, niepubl.; wyrok z dnia 22 listopada 2002 r. I CKN 1519/00, Lex Polonica 377910 .)

Sąd Okręgowy w niniejszym składzie podziela pogląd , że przepis art.189 kpc nie jest subsydiarnym środkiem dochodzenia roszczeń, w przypadkach nie skorzystania z uprawnień wynikających z innych regulacji prawnych. Jest przepisem szczególnym, takim który umożliwia osiągnięcie celu, nie przewidzianego w żadnej innej regulacji prawnej.

Wykazanie, że nie jest możliwe w innym trybie zaspokojenie praw powoda wynikających z odrzuconego spadku, należy do powoda (art. 6 kc). Interes prawny w sprawie o ustalenie istnienia stosunku prawnego lub prawa nie decyduje jednak wprost o zasadności powództwa, a warunkuje możliwość badania i ustalania prawdziwości twierdzeń powoda, że dany stosunek prawny lub prawo istnieje (por.wyr. Sądu Najwyższego z 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, OSNC 2010, Nr B, poz. 47).

Wobec powyższego należało uznać, że powód ma inną drogę do dochodzenia swoich praw związanych ze stwierdzeniem, że jego oświadczenie o odrzuceniu spadku było dotknięte wadą oświadczenia woli.

Wady oświadczenia woli w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku wprost reguluje art. 1019§1 kc. Przepis ten dotyczy tylko dwóch wad oświadczenia woli: błędu i groźby. Nakazuje on do tych dwóch wad stosować przepisy o wadach oświadczenia woli z art. 84- 88 kc ze zmianami w tym przepisie przewidzianymi. Taki rodzaj unormowania sprawia mylne wrażenie, że prawo spadkowe nie reguluje problemu oświadczenia woli w sprawie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Nie oznacza to jednak, by w rozważanym zakresie pozbawiona była znaczenia wada oświadczenia woli z art. 82 kc czyli brak świadomości albo swobody, na którą powołuje się powód. Można bowiem zgodzić się z poglądem reprezentowanym w doktrynie, że nie istniała potrzeba odrębnej regulacji, dotyczącej oświadczenia złożonego w stanie wyłączającym świadome albo swobodne podjęcie decyzji, ponieważ przyjęcie lub odrzucenie spadku w takich okolicznościach dotknięte jest bezwzględną nieważnością. Poza tym, inne są skutki takiego oświadczenia. Należy bowiem zaznaczyć, że w razie spełnienia przesłanek przewidzianych w art. 82 kc oświadczenie w sprawie przyjęcia bądź odrzucenia spadku jest bezwzględnie nieważne.

Z poglądu tego wynikają dalsze konsekwencje. Mianowicie, mamy do czynienia z nieważnością następującą z mocy samego prawa, na którą może powołać się każdy, kto ma w tym interes prawny. Odmiennosc sytuacji, w stosunku do zawartych w art. 1019§1 kc uregulowań dotyczących błędu i groźby, polega przede wszystkim na tym, że nie zachodzi potrzeba składania przez spadkobiercę oświadczenia w sprawie nieważności, nie istnieje też potrzeba zatwierdzenia przez sąd spadku (zob. art. 1019 § 3 kc). Takie zatwierdzenie, jest zresztą na tle art. 82 kc niemożliwe, ponieważ brak jest jakiegokolwiek oświadczenia, które sąd mógłby zatwierdzić z uwagi na jego nieważność. Konsekwencją uznania nieważności oświadczenia woli, złożonego w stanie wyłączającym świadome albo swobodne podjęcie decyzji jest także uruchomienie mechanizmu przewidującego ustawową fikcję złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku (art. 1015 § 2 kc). Oznacza to, że brak oświadczenia z jego strony będzie poczytany za przyjęcie spadku.

Poza tym, brak jest ograniczenia czasowego w wypadku dochodzenia przez spadkobiercę uchylenia się od skutków wadliwego oświadczenia złożonego pod wpływem wady z art.82 kc.

Należy zwrócić uwagę, że z uwagi na odesłanie do przepisów ogólnych regulujących sposób, w jaki można uchylić się od skutków wadliwie złożonego oświadczenia woli, oraz brak odmiennych uregulowań w art. 1019 §1 kc, uprawnienie do uchylenia się od skutków oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu, groźby lub wywołanego podstępem wygasa po upływie roku od chwili, w której spadkobierca wykrył błąd, lub, w której ustał stan zagrożenia. Wady takie nie pociągają za sobą bezwzględnej nieważności złożonego oświadczenia, a jedynie umożliwiają uchylenie się od jego skutków (sankcja nieważności względnej). Uchylenie się od skutków błędu lub groźby następuje przez złożenie oświadczenia mającego charakter prawnokształtujący (art. 88 § 2 kc). Oświadczenie o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu lub groźby może nastąpić wyłącznie przed właściwym sądem spadku (art. 1019 § 1 pkt 1 kc w zw. z art. 628 kpc i art. 690§1 kpc).

Trybem właściwym do uchylenia się od oświadczeń złożonych w warunkach określonych w art. 1019 § 1 kc, czyli pod wpływem błędu lub groźby jest tryb określony w art. 690 §1kpc.

Zgodnie z tym przepisem w razie złożenia przez zainteresowanego wniosku o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, sąd przeprowadza rozprawę, na której z urzędu bada czy spełnione są przesłanki uchylenia, czyli ustala czy w konkretnej sprawie oświadczenie zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby (por. wyr. Sądu Najwyższego z 18marca 2010 r., V CSK 337/09, Legalis). Wyraźnie przy tym należy podkreślić, że przepis art. 690 kpc reguluje tryb właściwy dla wad oświadczenia woli wymienionych w art. 1019 § 1 kc. Zatem nie obejmuje wady w postaci wyłączenia świadomości albo swobody w powzięciu decyzji.

Powyższe nie oznacza jednak, że właściwym trybem dla uznania nieważności oświadczenia o odrzuceniu spadku złożonego w powyższych warunkach jest tryb procesowy i opieranie powództwa o treść art. 189 kpc.

Nie można bowiem pomijać, że oświadczenie złożone w stanie wyłączającym świadomość albo swobodę jest bezwzględnie nieważne, pociągając za sobą szereg konsekwencji, które powołano wyżej. Gdyby uznać powyższy tryb za właściwy, doszłoby do sytuacji wzruszenia prawomocnego rozstrzygnięcia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku.

Z jednej strony funkcjonowałyby w obrocie prawnym i wymagało respektowania orzeczenie, w którym orzeczenie o stwierdzeniu nabycia spadku wykluczałoby z dziedziczenia powoda, jako tego, który odrzucił spadek, a z drugiej strony istniałoby prawomocne orzeczenie uznające, że jego oświadczenie o odrzuceniu spadku było nieważne. Tym samym prawomocne orzeczenie wydane w trybie nieprocesowym (stwierdzenie nabycia spadku) stałoby w opozycji do prawomocnego orzeczenia wydanego w trybie procesowym (stwierdzenie nieważności oświadczenia o odrzuceniu spadku). Taka sytuacja nie dość, że nie znajduje żadnego uzasadnienia i oparcia w przepisach proceduralnych i materialnych, to burzy stabilność prawa i orzeczeń sądowych.

Dlatego poszukując podstaw do właściwego trybu rozwiązania tej sytuacji sięgnąć należy do art. 679 § 1 kpc, w którym ustawodawca stworzył specjalne postępowanie, którego przedmiotem jest uchylene lub zmiana stwierdzenia nabycia spadku.

Cechą charakterystyczną postępowania o stwierdzenie nabycia spadku jest to, że w sytuacjach typowych, postanowienie sądu stwierdzające nabycie spadku nie może zostać zmienione w wyniku skargi o wznowienie postępowania, a to ze względu na treść art. 524 § 1 w zw. z art. 679 § 1–3 kpc. Wyjątek w tym zakresie zachodzi tylko wówczas, gdy doszło do wydania kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku. Wówczas skorygowanie nieprawidłowości następuje przez wznowienie postępowania, którym obejmuje się wszystkie wydane postanowienia (art. 403 § 3 kpc w zw. z art. 13 § 2 kpc).

Z powyższych względów w ocenie Sądu Okręgowego tryb przewidziany w art. 679 § 1 kpc jest jedynym trybem właściwym dla spadkobiercy, który uchyla się od złożonego oświadczenia powołując się na jego nieważność z powodów określonych w art. 82 kc.

Mając na uwadze powyższe, skoro istnieje inna droga do uzyskania rozstrzygnięcia jakiego oczekiwał powód w niniejszym postępowaniu nie można uznać by powództwo o ustalenie było dopuszczalne. Charakter przesłanki interesu prawnego wymaganej w art. 189 kpc powoduje, że jego brak skutkuje oddaleniem powództwa.

Z tych przyczyn Sąd Okręgowy zmienił zaskarżone orzeczenie i oddalił powództwo, uwzględniając tym samym apelację pozwanej na podstawie art. 386 § 1 kpc.

W konsekwencji zmienił także orzeczenie o kosztach, obciążając powoda jako przegrywającego całością kosztów za obie instancje, na podstawie art. 98 § 1 kpc.